

شهر خلاق، زمینه ساز گردشگری خلاق در شهر سمنان؛ (دارالمرحمه)

۱- دکتر علی اصغر احسانی فرد

۱- دکتری تخصصی جغرافیا و برنامه ریزی شهری دانشگاه تهران، مدرس گروه مهندسی شهرسازی دانشگاه سمنان، سمنان، ایران

چکیده

رسیدن به یک جامعه شهری خلاق نیازمند وجود طبقه خلاق است و به نظر میرسد یکی از روشهای مناسب برای شناخت و جذب طبقه خلاق استفاده از صنعت گردشگری باشد. خلاقیت در حوزه گردشگری نگرش نو به ابعاد ساختاری شهر و منطقه است. بنابراین پژوهش حاضر درصدد است تا با ارزیابی و سنجش و تحلیل هدفدار شاخص های گردشگری سمنان؛ (دارالمرحمه) این توان و پتانسیلها و ظرفیتها را در راستای ایجاد گردشگری خلاق بررسی و از شهر خلاق به گردشگری خلاق حرکت کند. پژوهش حاضر با توجه به ماهیت خود، کاربردی- توسعه ای و بر اساس روش توصیفی- تحلیلی میباشد. داده های مورد نیاز از دو روش مطالعات اسنادی و مطالعات میدانی (پرسشنامه) به دست آمده است. جهت بررسی متغیرهای پژوهش چهار شاخص عمده گردشگری شامل: جاذبه های تاریخی و معماری، جاذبه های طبیعی، اجتماعی- فرهنگی و زیرساخت و همچنین پنج شاخص اساسی تحقق شهر خلاق مورد ارزیابی قرار گرفته است. جهت تجزیه و تحلیل داده ها و ارزیابی توان گردشگری شهر سمنان (دارالمرحمه) از نرم افزار آماری SPSS و آزمون آماری فریدمن و T استفاده شده است. نتایج پژوهش در ارتباط با ایجاد گردشگری خلاق حاکی از آن است که شهر سمنان (دارالمرحمه) از نظر شاخص های مورد بررسی دارای پتانسیل و ظرفیت زیادی بوده و همچنین نتایج حاصل از آزمون T در ارتباط با بررسی تحقق پذیری گردشگری خلاق در شهر سمنان (دارالمرحمه)؛ حاکی از آن است که در میان مؤلفه ها، سرمایه اجتماعی از بالاترین سطح و مؤلفه رهبری و مدیریت از سطح پایین تری نسبت به سایر مؤلفه ها برخوردارند. نتایج حاصل از آزمون فریدمن نیز نشان می دهد که چهار شاخص سرمایه اجتماعی، ریسکپذیری، ابتکار عمل و نوآوری، انعطاف پذیری و پذیرش در وضعیت مطلوبی از نظر ایجاد گردشگری خلاق قرار دارند.

واژگان کلیدی: گردشگری هدفدار، شهر خلاق، گردشگری خلاق، شهر سمنان (دارالمرحمه)

مقدمه

در سالهای اخیر مفهوم مکان های شهر خلاق به یکی از مباحث پرطرفدار نزد صاحب نظران، محققان و تصمیم سازان بدل شده است؛ به طوری که بیشتر شهرهای معتبر توجه خود را به سوی سیاستهای شهر خلاق معطوف کردهاند (لطفی و عباسی، ۱۴۰۱: ۹۱-۱۰۴). نخستین بار اصطلاح شهر خلاق را فلوریدا در سال ۲۰۰۲ در کتابی با عنوان "طبقه خلاق"^۱ مطرح کرد و آن را مکانی با تمرکز بر طبقه خلاق و با محوریت خلاقیت و دانایی تعریف نمود (لطفی‌زاده دهکردی و شاهی، ۱۳۹۳). مکان های خلاق، مناطقی هستند که گرایشها جدیدی را در زمینه هنر، فرهنگ، اجتماع رواج م ی دهند و از طریق فعالیتهای متنوع در زمینه خلاقیت، صنایع خلاق و نوآورانه به جذب و توسعه گردشگری میپردازند (پناهی و داداشپور مقدم، ۱۳۹۱: ۸۹۳۱). شهر خلاق پاسخی به مشکلات شهری در بحرانهای جهانی است. از حدود سال ۵۰۰۲ در یونسکو، شبکه ای با عنوان شبکه شهرهای خلاق جهان جهت انسجام بخشی به شهرها و با هدف توسعه و گسترش تنوع فرهنگی و توسعه پایدار شهری، در میان شهرها عضو شکل گرفت. هر کدام از شهرهای خلاق بهدلیل دارا بودن حداقل یکی از چهار معیار: ساختار فرهنگی - هنری، اقتصاد خلاق، طبقه خلاق قوی و مکان تقویت کننده فرهنگ خلاقیت انتخاب شدهاند (UNCTAD, 2012: 29).

توسعه گردشگری یکی از راههای مطمئن برای رسیدن به مکان های خلاق است و ایجاد مناطق خلاق خود سبب توسعه گردشگری خواهد شد (UNDP, 8102). خلاقیت برای توسعه گردشگری در جوامع در سالهای اخیر به طور فزایندهای مورد توجه قرار گرفته است و سبب رقابت میان آنها شده است (Richards, 3102). گردشگری خلاق به دنبال برجسته نمودن خرده فرهنگها در جامعه محلی و احیای میراث ملموس و ناملموس و تعامل آموزشی، احساسی و اجتماعی گردشگر، و همچنین مشارکت وی با مکان و فرهنگ مردم مقصد است. در عصر گردشگری خلاق، گردشگران فقط به دنبال دیدار آثار تاریخی و طبیعی نیستند، بلکه به دنبال درک عمیقتری از جامعه مقصدند (پناهی و داداشپورمقدم، ۱۳۹۸).

گردشگری خلاق نسل جدیدی از گردشگری است که به تعاملات فرهنگی بین گردشگران و جامعه میزبان میپردازد. سرمایههای فرهنگی مهمترین داراییهای این شهرها هستند (بابایی همتی، ۱۳۹۳: ۱). گردشگری خلاق با شعار موزه های کمتر، میدان های بیشتر بر انجام فعالیتهای تجربی و تعامل عمیقتر با زندگی واقعی فرهنگی در شهرها تمرکز میکند. این شیوه گردشگری، به گردشگر خلاق امکان میدهد با دستکاری در محیط پیرامون خود و ادراک عمقی، عاطفی و عملی، اتمسفر مقصد را با ادراک همدلانه لمس نماید (برندگی و نعمتی، ۱۳۹۱). گردشگری خلاق به اندازه گردشگری فرهنگی وابسته به مکان نیست؛ زیرا منابعی را به خدمت می گیرد که در ماهیت اصلی خود نوعی فرایند هستند (مانند آوازه های محلی، صنایع دستی، نقاشی، جشنوارهها) و در نتیجه ماهیت پایدارتر و نیز سهمی در توسعه مقصد گردشگری دارد (بسته نگار و همکاران، ۱۳۹۱: ۶۸). از دیدگاه مقاله حاضر گردشگری شهری یکی از گونههای جذاب و پربازده گردشگری است که انواع مختلفی از گردشگریهای خلاق اعم از فرهنگی و فناوری را م ی تواند در آن جای داد. بنابراین، با توجه به اهمیت گردشگری شهری در شهر سمنان (دارالمرحمه) و با استفاده از شاخصهای شهر خلاق می توان به ایجاد گردشگری خلاق در این شهر اقدام کرد. از این رو مقاله حاضر درصدد است تا به بررسی و ارزیابی توان گردشگری شهر سمنان (دارالمرحمه) و پتانسیلهای آن در راستای ایجاد گردشگری خلاق بپردازد.

مبانی نظری پژوهش

— شهر خلاق

ایده شهر خلاق، مبحثی جدید و مورد توجه در حوزه مطالعات شهری و به ویژه توسعه شهری است که بر بهتر شدن محیط زندگی و ارتقای کیفیت زندگی به واسطه تفکرات نو شهروندان تأکید دارد. شهرهای خلاق، نقش اساسی در رشد و توسعه هر شهری

¹ Creative Class

خواهند داشت (عباسی و شبانی، ۱۳۹۱: ۱). شهر خلاق یک روش جدید در برنامه‌ریزی شهری است که نشان می‌دهد که ما چگونه میتوانیم شهرهایمان را از طریق بهره‌گیری از تفکرات و استعداد‌های مردم، سرزنده و زیست پذیر کنیم (Landry & Bianchini, 11: 8991). در واقع مفهوم شهر خلاق را میتوان رویکردی جایگزین برای احیای شهری و تفکری جایگزین برای نگاه به شهر دانست. باید دانست که نقطه کانونی شهر خلاق فرهنگ، آموزش، جو یا فضای خلاقیت است. خلاقیت، در احیاء و توسعه مجدد شهری بسیار مهم است. به عبارتی دیگر، شهر خلاق تغییر از تولید کارخانهای به تولید فکری یا خلاق و دوری از رویکرد دولت محوری به حکمروایی یا همکاری ما بین دولت، شرکت و NGO (Tajudeen, 60 8002). جین جیکبز، شهرهای خلاق را شهرهایی می‌داند که در نوآوری و ابتکار صنعتی موفقاند. او عقیده دارد که محیط انسان ساخت میتواند شانسهای خلاقیت شهری را افزایش دهد (Hospers and van Dalm, 10: 2005).

شکل ۱: انواع ادراکات مختلف از مفهوم شهر خلاق، منبع: (زنگنه شهرکی و فتوحی ۱۳۹۷)،

در واقع متغیرهای شهر خلاق عبارت است از فناوری، استعداد و سطح تحمل که بین طبقه خلاق بسیار پراهمیت و بارزتر میباشد. اگر چه این سه متغیر به تنهایی منجر به خلاقیت نمیشوند، ولی آنها به عنوان عاملهای جذب کننده و شکل دهنده به شهر قرار دهنده آن به سمت شهر خلاق عمل میکنند (Florida, 64: 4102). از نظر پیترهال شهرهای خلاق، نوع خاصی از شهرها در تغییرات پی در پی اقتصادی و اجتماعی با طی وسیعی از مهاجران جوان هستند (هال ۴۶۸: ۲۰۰۰)، و شهرهای خلاق را شهرهایی با زمینههای فرهنگی و اجتماعی ترکیبی و مختلط م‌داند که عرصه را برای تعامل بیشتر و تبادل راحت و غیررسمی اطلاعات بین مردمان خلاق فراهم م‌یکند که به نوبه خود به ایده‌های جدید و تفکر خلاقانه منجر میشود. به طور کلی سیر تحولی مربوط به مدلهای توسعه شهری از شهر اکولوژیک تا شهر توانا، شهر یادگیری، شهر منعطف، شهر زیست پذیر (Federal Highway Administration, 1102) و نهایتاً شهر خلاق نشان میدهد که کاملترین مدل توسعه شهری در زمان کنونی، مدل شهر خلاق است.

– چارچوب شکل گیری شهر خلاق

یک شهر خلاق در پنج بعد پایداری مانند کیفیت زیست محیطی، شرایط اجتماعی و فرهنگی، کاربرد تکنولوژی و فناوری، الگوهای اقتصادی و سرزندگی و پشتیبانی از سیاستهای عمومی دموکراسی دارای ویژگیهای متمایزی است (Steward and Sharon, 3: 8002). نمود بیرونی شهر خلاق از ترکیب و تلفیق عوامل متعددی شکل میگیرد که مهمترین آنها ارکان، اصول، زیرساختها و شاخصها هستند.

جدول ۱: چارچوب شکل گیری شهر خلاق

شاخص ها	اصول	ارکان ها	زیرساخت ها
سرمایه اجتماعی	پرورش خلاقیت و پاداش برای آن	مردم	بسترهای دانش
سرمایه انسانی	سرمایه گذاری در اکوسیستم	بنگاه های	صنایع با فناوری بالا

	اقتصادی	خلاق	
بسترهای اجتماعی	فضا	گسترش تنوع و کثرت	زیرساخت
هنر و فرهنگ	پیوندها و ارتباطات	شکوفایی خلاقیت	فناوری
	چشم انداز و آوازه	ارزش ریسک پذیری	مدارای اجتماعی
		ریسک پذیری	تنوع قومی
		سرمایه گذاری در ساخت و کیفیت مکان	انعطاف پذیری
		مسئولیت پذیری برای تغییر جامعه	ابتکار
		از میان برداشتن موانع خلاقیت	خطر پذیری
		تضمین حق خلاقیت	رهبری

منبع: (Landry, 49: 2008)

در مجموع، نوع و ترکیب شاخصهای لازم برای ارزیابی پتانسیلهای یک شهر به عنوان شهر خلاق چالش بزرگی است. مؤلفههای شهر خلاق بنابر مدل ساساکی (Sasaki, 4: 7002) مشتمل بر طبقه خلاق (هنرمندان، دانشمندان، کارگران و صنعتگران و سایر شهروندان)، زیرساخت حمایت کننده خلاقیت (دانشگاهها، هنرستانها، مؤسسات پژوهشی، تئاترها، کتابخانهها و نهادهای فرهنگی) تدابیر زیستمحیطی، پایههای اقتصادی متعادل و مدیریت عمومی ناظر بر سیاست شهری جامع و خلاق، سیاست فرهنگی منسجم، سیاست صنعتی و زیستمحیطی است. پاتریک^۲ بنابر مدل ساساکی، ساختار شهر خلاق را از طریق سه لایه اصلی توصیف میکند. این لایهها عبارتند از: زیرزمینی (سطح افراد)، بالازمینی (سطح شرکتهای و نهادهای رسمی) و میان زمینی (سطح جوامع) (Patrik et al, ۲۰۱۰).

- پیش شرط های تحقق یک شهر خلاق

از جمله ویژگیهای عمومی هر شهر خلاق این است که مکانی جذاب برای کار کردن و زندگی شهروندان خود (به خصوص برای نسل جوان)، مکانی جذاب برای گردشگران (صنعت توریسم)، توانمند در شکوفایی بخشهای مختل اقتصادی (از راه به کارگیری تکنولوژی و مدیریت صحیح آن) و همچنین مرکز جذب بنگاههای مختل اقتصادی نوظهور (خوشهها و مراکز تحقیقاتی) به ویژه در زمینه تکنولوژیهای تک باشد (محمودی آذر و داوودپور، ۷۹۳۱: ۰۲۱). شرط اول این شهرها را میتوان تحمل پذیرش تنوع دانست؛ تنوع و پیچیدگی مهمترین اصل در شهر خلاق است (Yenchen, 2: 3102). به عبارتی آنها محیطهای بازی به شمار میروند که توانایی پذیرش گروههای مختل انسانی با فرهنگهای مختلف را دارند. شرط دوم فراهم کردن بستر مناسبی برای بروز ایدههای ساکنان و تبادل این ایدهها و در نهایت استفاده از آنها برای حل مشکلات و توسعه اقتصادی، اجتماعی و شهری است.

شرط سوم دسترسی شهر خلاق به استعدادها و منابع انسانی و فکری است. این اصطلاح تحت عنوان طبقه خلاق از آن یاد میشود. شرط چهارم دسترسی این شهرها به فناوریهای سطح بالا و داشتن اقتصادی خلاق و استخدام افراد در این نوع صنایع است. شرط پنجم این شهرها را میتوان قدرت و توان ویژه در مواجهه با بحرانهایی چون فقر، بیخانمانی، بافتهای فرسوده و... دانست. شرط ششم

² . Patrik

وجود حکمروایی مطلوب در این شهرهاست؛ می توان سه عنصر، دولت محلی، نهادهای مردمی و بخش خصوصی را در کنار هم و در تعامل با هم دید. شرط هفتم همان جایگاه ویژه فرهنگ در ابعاد مختل شهر و نیز سیاستها و برنامههای شهری و استفاده مؤثر از تمام منابع فرهنگی حتی آنهایی که ممکن است ب یاهمیت جلوه داده و مورد غفلت واقع شوند مثل موسیقی محلی، غذا، لباس نمایشها و بازیهای بومی و... (قربانی و همکاران ۱۳۹۲: ۱۵)،

جدول ۲: شاخصهای مکانی شهر خلاق از منظر ریچارد فلوریدا و وانولو برای توسعه گردشگری شهری

شاخص	توضیح
-	فلوریدا
تنوع	تنوع کارکردی، همسایگی متمایز، تراکم کافی
مطبوعیت های ویژه	تسهیلات ورزشی اختصاصی، سرانه رستورانها و مکانهای تفریح و سرگرمی، فضاهای عمومی برای دیدارهای غیر رسمی
سرزندگی فرهنگی	رویدادهای فرهنگی و هنری، سرانه مکانی نمایش صحنههای زنده
زیبایی شناختی	معماری، پارکها، میراث شهری
-	وانولو
منظر	وجود نشانها، نمادها، المانها و چشم اندازهای متنوع که در عین کثرت، یکپارچه باشند
هنر	ارتقاء هنرهای جدید و تقویت میراثهای هنری قدیمی شهر
تنوع	شهری مملو از نژادها و قومیتهای مختلف جهان و توریست پذیری بالا
فضاهای عمومی	وجود پارکهای متعدد، ساخت و ارتقاء مکانهای عمومی و فضاهای مدنی جدید
آموزش عالی	تعداد دانشگاهها و مراکز علمی و پژوهشی در شهر

منبع: (پناهی و داداشپور مقدم) ۱۳۹۸،

- شاخصهای ارزیابی شهر خلاق

وجود داشتن پایه مناسبی برای بازسازی اقتصاد پویا و خلاق شهر شامل فراهم بودن شرایط کار پویا و منعطف که حضور جمعیتی متنوع و متخصص از انواع مهارتها را میطلبد. ساختار اقتصادی مبتنی بر مؤلفههای رشد خلاق و هماهنگ با برنامههای خلاق (خدمات، فرهنگی، شرکتهای نوین و...) باشد. توانایی جذب استعدادهای خلاق و مستعد برای تثبیت رشد فزاینده اقتصاد شهر خلاق: در این راه تنوع فضایی برای شکوفاکردن خلاقیت و نوآوری از نکات اصلی در رسیدن به موفقیت است. فضای شهری که اجازه شکلگیری اجتماعات و فضاهای عمومی جهت شناسایی استعدادهای جوان و خلاق را پدید آورد. ساختار بالغ شهری که با رفتارهای خلاق هماهنگ باشد: بررسی گذشته شهرها نشان م یدهد شهرهایی که قابلیت هماهنگی با فعالیتهای روز دنیا را دارند در بهترین موقعیت قرار میگیرند. ساختار مستحکم اجتماعی که برای مردم و شرکتهای جذاب باشد و برای رشد اقتصادی در سطح مطلوبی قرار گیرد. در شهر خلاق باید همه زیرساختهای سخت افزاری و نرم افزاری خلاق ایجاد شود تا بستر و زمینه مناسب برای کشف، ایجاد، پرورش، و جذب ایدههای خلاق فراهم شود و شرایط توسعه و تداوم ایدهها و خلاقیتهای افراد به وجود آید (جاوید و همکاران ۱۳۹۲: ۱۱۱)،

- گردشگری خلاق

اصطلاح «گردشگری خلاق»، توسط ریچاردز و ریموند ابداع شد (Richard & Raymond).

(2000). این ایده برای اشکال خلاق تر گردشگری در یک پروژه اروپایی به نام EUROTEx سرچشمه گرفت که هدفش تشویق تولید صنایع دستی از طریق گردشگری بود (Richards & Marques ، 2010 : 2). آنها گردشگری خلاق را به عنوان یادگیری یک مهارت، که بخشی از فرهنگ یک کشور یا یک اجتماع در حال بازدید در تعطیلات است، تعریف میکنند. این ایده برای اشکال متنوع خلاق گردشگری در یک پروژه اروپایی به نام یوروتکس ۲ سرچشمه گرفت که هدفش تشویق تولید صنایع دستی از طریق گردشگری بود. ایده گردشگری خلاق نه فقط به جهت برآوردن همه نیازها و خواستههای گردشگر مطرح شده است، بلکه با طیفی وسیعی از برنامههای سیاستگذاری معاصر شکل گرفته است. گردشگری خلاق به دلایل مختلف گزینههای کلیدی توسعه شناخته میشود و می تواند به اهدافی مشخص خدمت کند. گردشگری خلاق شکل پایداری از گردشگری است که فرصت توسعه ظرفیتهای خلاقانه را از طریق مشارکت فعال در دورهها و تجارب یادگیری خاص یک مقصد گردشگری فراهم میکند که خود از مشخصههای اصلی مقاصد گردشگری متولی این فعالیتهاست (حسینی و همکاران: ۶۹۳۱: ۶۸).

- گردشگری شهری

گردشگری شهری شامل فعالیتهای گردشگران بین المللی و داخلی و همچنین ساکنان محلی در مناطق شهری برای بازدید از مناظر طبیعی، امکانات و زیرساختها و دیگر عناصر جذاب شهری است (Cave & Jolliffe, 2102: 762). گردشگری شهری نوعی از فعالیت گردشگری است که در فضای شهری اتفاق میافتد و ویژگیهای ذاتی آن به وسیله اقتصاد مبتنی بر غیر کشاورزی مانند اداره، تولید، تجارت و خدمات و با وجود نقاط گرههای حمل و نقل میباشد. شهرها با جاذبههای متنوع شامل: موزهها، بناهای یادبود، سالنهای تئاتر، استادیومهای ورزشی، پارکها، شهربازی، مراکز خرید، مناطق با معماری تاریخی و مکانهایی مربوط به حوادث مهم یا افراد مشهور، جاذب گردشگران بسیاری هستند .

- توسعه گردشگری پایدار

از توسعه گردشگری پایدار تعریفهای متفاوتی ارائه شده است و از آن، به مثابه توسعه درونزا، توسعه محیط مدار، توسعه معتدل و متوازن، توسعه همه جانبه، توسعه مسئولانه و توسعه جهانگردی خاص نام بردهاند. توسعه گردشگری پایدار فرآیند ارضای نیازهای نسلهای حاضر و آینده تولید کنندگان و مشتریان گردشگری بدون تخریب منابع حمایت کننده حیات یا هویت فرهنگی و سیستم های گردشگری که بر آن استوار است، م یباشد. به طور کلی از دید سازمان جهانی گردشگری «گردشگری پایدار نیازهای توریست به طور کلی بازدید زمان حال و جوامع میزبان را برآورده میکند و در عین حال فرصتها را برای آینده بسط و گسترش می دهد و منابع را به گونههای مورد استفاده قرار م یدهد که همزمان با حفظ ارزشهای فرهنگی، فرآیندهای اکولوژیکی، تنوع زیستی و سیستمهای پشتیبان حیات، به نیازهای اقتصادی، اجتماعی و زیبا شناختی پاسخ داده شود (صیدبیگی و همکاران ، ۱۳۹۹).

پیشینه پژوهش

در ارتباط با شهر خلاق و موضوع پژوهش مطالعات بسیاری در داخل و خارج از کشور انجام گرفته است که در این بخش به صورت مختصر به بخشی از این پژوهشها اشاره میگردد. زال و همکاران (۷۹۳۱)، در مقاله ای به بررسی گردشگری خلاق ابزاری برای توسعه شهری در شهر تبریز پرداختهاند. نتایج پژوهش فوق حاکی از آن است که همه شاخصهای مؤثر شامل سرمایه اجتماعی، کیفیت زندگی، استعداد، تجربه خلاق و زیر ساختها، ارتباطی مثبت و مستقیم با رشد و توسعه گردشگری در کلان شهر تبریز دارند و از میان آنها سرمایه اجتماعی و تجربه خلاق بیشترین اثرگذاری را در گردشگری این شهر خواهند داشت. بر اساس نظر کارشناسان در شهر تبریز همه قابلیتهای لازم برای جذب طبقه خلاق وجود دارد و شهر در این زمینه نیز موفق بوده است، بنابراین میتوان آن را به کمک برخی تمهیدات به شهری خلاق تبدیل کرد و اقتصاد آن را ارتقا داد. شاطریان و همکاران (۸۹۳۱)، در مقاله به بررسی مدلسازی تأثیرات گردشگری شهری بر کیفیت زندگی و شهر خلاق در شهر کرمانشاه پرداخته اند. نتایج پژوهش فوق

نشان داد که پتانسیل‌های گردشگری در کیفیت زندگی و کیفیت زندگی در ایجاد شهر خلاق مؤثر هستند. بهبود کیفیت خدمات زیرساخت‌های پتانسیل‌های طبیعت گردی شهر کرمانشاه، شهرخلاق با سرعت بیشتری تحقق می‌یابد. رمضانزاده لسبویی و همکاران (۸۹۳۱)، در مقاله ای به ارزیابی خلاقیت شهرهای تاریخی در راستای توسعه گردشگری فرهنگی در شهر اصفهان پرداخته‌اند. نتایج تحقق آنان نشان می‌دهد که اصفهان با توجه به شاخصهای خلاقیت، شهر خلاق هنر گردی به شمار میرود و سهم ظرفیتهای ذاتی، فرهنگی، هنر اصفهان و عملکرد مدیریتی تأثیر بیشتری را نسبت به مؤلفه‌های انسان ساخت در خلاقیت شهری گردشگری اصفهان دارند. سالاریپور و همکاران (۹۹۳۱)، در پژوهشی به تبیین راهبردهای توسعه گردشگری خلاق در شهر رشت پرداخته‌اند. نتایج پژوهش نشان می‌دهد در میان شاخصهای شهر خلاق وضعیت شاخص اقتصادی شهر رشت نسبت به سایر شاخصها بهتر است. همچنین شاخص امکانات و اقدامات آموزشی دارای پایینترین سطح در میان شاخصهای شهر خلاق رشت است. لذا افزایش آموزش فرهنگ و هویت بومی، خلق جشنواره های نوآورانه و تقویت زیرساخت‌های شهری گردشگری موضوعاتی محوری در راهبردهای پیشنهادی هستند.

لطفی و همکاران (۱۴۰۴)، در مقاله به تحلیل تحققپذیری شهر خلاق در شهرهای میانی در شهر ساری پرداخته‌اند. نتایج حاصل از این پژوهش حاکی از آن است که مهمترین عامل در راستای رسیدن شهر ساری به شهر خلاق افزایش نیروی انسانی متخصص و افزایش فعالیتهای کارآفرین است. تنوع فعالیتهای اقتصادی، افزایش مراکز علم و رشد و فناوری از دیگر مواردی است که باید در راستای آن اقدامات مؤثری صورت پذیرد. کرکهابادی و همکاران (۱۴۰۴)، در مقالهی به تحلیل جایگاه شاخصهای شهر خلاق در راستای برندسازی و دستیابی به توسعه پایدار شهری در شهر دامغان پرداخته‌اند. نتایج حاصل از این پژوهش نشان داده است که شاخصهای شهر خلاق شامل: سرمایه اجتماعی، نوآوری، کیفیت زندگی و سرمایه انسانی در جایگاه کمی در جهت برندسازی شهر دامغان قرار دارند. نتایج آزمون همبستگی اسپیرمن نیز حاکی از ارتباط مثبت و معناداری بین شاخصهای شهر خلاق و توسعه پایدار شهر دامغان وجود دارد. در نهایت نتایج مدل SAW نشان داد ناحیه ۵، با امتیاز ۰/۰۷۶، به عنوان بیشترین میزان تأثیرپذیری، و ناحیه ۳ با اختلافی قابل توجه با امتیاز ۱۹۰/۰، به عنوان کمترین میزان توسعه به لحاظ شاخصهای شهر خلاق، مطرح می‌باشد. برون و همکاران^۳ (۱۱۰۲)، در پژوهشی تحت عنوان «مناطق شهری کانادا: مسیر رشد و تغییرات»، به این نکته اشاره میکنند که در شهرهای تورنتو، مونترال و ونکوور توسعه صنایع خلاق ارزشمند، با رشد بالایی در مناطقی که دارای سه مؤلفه اساسی آستانه تحمل، استعداد و تکنولوژی (نوآوری) هستند، توزیع شده‌اند. اگلیتس و لوزانا^۴ (۶۱۰۲)، در تحقیقی تحت عنوان «از شهر صنعتی به شهر خلاق: چالشهای سیاست توسعه» به این نکته اشاره دارند که چالشها و مسائلی وجود دارد برای تبدیل شدن شهر صنعتی به شهری که توسعه اقتصادی آن نه تنها به صنعت سنتی بلکه به سایر صنایع نیز متکی است. در این رابطه، اقتصاد خلاق به دنبال تغییرات اجتماعی از طبقه کارگر به طبقه خلاق برای بازسازی اقتصاد می‌باشد. لانگخو^۵ (۲۰۲۰)، در مقالهای تحت عنوان «به سوی یک شهر خلاق فراگیر: شهر تاریخی جورج تاون، پنانگ چقدر آماده است؟» به بررسی شهر جورج تاون از دیدگاه شهر خلاق پرداخته است. یافتههای این مطالعه نشان می‌دهد که جورج تاون به دلیل چالشهای اجتماعی- مکانی و زمانی که شهر با توجه رشد کالبدی با آن روبرو است، نمیتواند ویژگی یک شهر خلاق موفق را داشته باشد.

روش تحقیق

پژوهش حاضر با توجه به ماهیت خود، کاربردی- توسعه ای و براساس روش توصیفی - تحلیلی می‌باشد. جهت جمع آوری اطلاعات وضع موجود، از دو روش مطالعات اسنادی و مطالعات میدانی (پرسشنامه) استفاده شده است. جامعه آماری پژوهش شهر سمنان (دارالمرحله) و نمونه آماری تحقیق شامل تعداد ۵۰ نفر از کارشناسان و متخصصان حوزه شهرسازی و گردشگری و ساکنین

³ Bourne., Hutton., Shearmur & Simmons

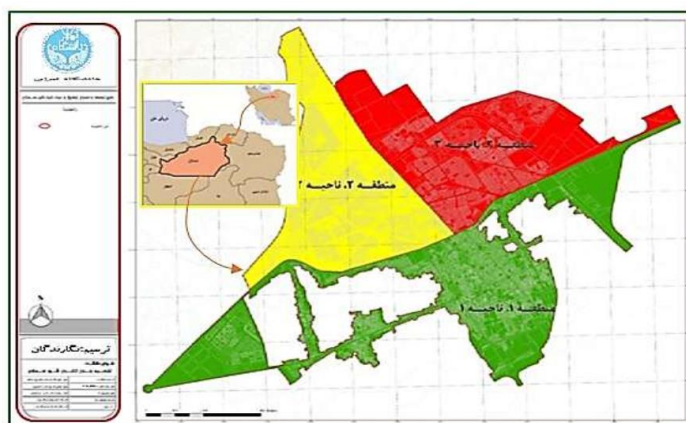
⁴ Eglitis and Lusena

⁵ Lengkhoo

بومی میباشند که با استفاده از روش گلوله برفی انتخاب شده اند. جهت بررسی متغیرهای پژوهش پنج پیش شرط اساسی تحقق شهر خلاق شامل: ۱- انعطاف پذیری و پذیرش، ۲- ابتکار عمل و نوآوری، ۳- ریسک پذیری، ۴- رهبری و مدیریت و ۵- سرمایه اجتماعی مورد استفاد قرار گرفته است. جهت تجزیه و تحلیل دادههای پرسشنامه از نرم افزار آماری SPSS و آزمون های آماری فریدمن و آزمون T جهت تحلیل شاخص ها گردشگری شهر سمنان (دارالمرحمه) استفاده شده است.

محدوده مورد پژوهش

محدوده مورد مطالعه، استان سمنان است و استان سمنان در فاصله ۸۵ درجه و ۱۲ دقیقه تا ۸۸ درجه و ۱۱ دقیقه عرض شمالی ۵۱ درجه و ۵۲ دقیقه طول شرقی قرار دارد و از شمال به استانهای مازندران و گلستان، از شرق به استان خراسان، از جنوب به استان اصفهان و از غرب به استانهای قم و تهران محدود شده و این استان با وسعتی برابر ۱۸۰۱۱ کیلومتر مربع، در منطقه جنوبی رشته کوههای البرز واقع شده و ۵/۱ درصد از مساحت کشور را به خود اختصاص داده است. بر اساس طرح جامع، عملکرد اصلی شهر سمنان، خدماتی و گردشگری است. شهر سمنان (دارالمرحمه) بر اساس طرح جامع و تفصیلی مصوب، دارای سه منطقه و هشت ناحیه و چهل محله است که در این تحقیق به خاطر پوشش کامل و همهجانبه معیارها و شاخصهای موثر و استخراج آنها در سنجش و تحلیل هدفدار پتانسیل های گردشگری این شهر و حرکت به سوی گردشگری خلاق، محدوده تحقیق هر سه منطقه و نواحی شهر سمنان لحاظ شده اند.

شکل ۳. نقشه منطقه بندی شهر سمنان ۱۴۰۱، شهرداری سمنان (نگارندگان)

تجزیه و تحلیل داده ها

بررسی تحقق پذیری گردشگری خلاق در شهر سمنان (دارالمرحمه)

از آنجا که پیش شرط تحقق یک شهر خلاق و همچنین گردشگری خلاق لازمه وجود پنج پیش شرط اساسی: ۱- انعطاف پذیری و پذیرش، ۲- ابتکار عمل و نوآوری، ۳- ریسک پذیری، ۴- رهبری و مدیریت و ۵- سرمایه اجتماعی می باشد. در ادامه به بررسی وضعیت شاخصهای گردشگری خلاق در سطح شهر سمنان (دارالمرحمه) با استفاده از آزمون تی پرداخته میشود.

جدول ۵: بررسی وضعیت شاخصهای گردشگری خلاق با استفاده از آزمون تی

مطلوبیت عددی مورد آزمون = ۳						مؤلفه‌های گردشگری خلاق
فاصله اطمینان ۹۵٪		میانگین اختلافات	سطح معناداری	درجه آزادی df	آماره T	
حداقل	حداکثر					
- ۷۹ .۰	- ۷۸ .۰	- ۷۸ .۰	۰۰۰ .۰	۱۹	۲۴.۳	ریسک پذیری
- ۸۷ .۰	-۸۶ .۰	- ۸۶ .۰	۰۰۰ .۰	۱۹	۶۳.۴	سرمایه اجتماعی
- ۸۱ .۰	- ۸۰ .۰	- ۸۱ .۰	۰۰۰ .۰	۱۹	۸.۳	ابتکار عمل و نوآوری
- ۷۲ .۰	- ۷۰ .۰	- ۷۱ .۰	۰۰۰ .۰	۱۹	۳۳.۲	رهبری و مدیریت
- ۷۳ .۰	- ۷۱ .۰	- ۷۲ .۰	۰۰۱ .۰	۱۹	۱۵.۳	انعطاف‌پذیری و پذیرش

مأخذ: یافته‌های پژوهش ۱۴۰۲، نگارنده

بر اساس نتایج خروجی آزمون، تحلیل میانگین عددی نشان می‌دهد که مؤلفه‌های ریسک‌پذیری با آماره تی ۴۲.۳ و درجه آزادی برابر با ۹۱، مؤلفه سرمایه اجتماعی با آماره تی ۳۶.۴ و درجه آزادی ۹۱، مؤلفه انعطاف‌پذیری و پذیرش با آماره تی ۵۱.۳ و درجه آزادی ۹۱ و مؤلفه ابتکار عمل و نوآوری با آماره تی ۸.۱۳ و درجه آزادی ۱۹ که برابر با حجم نمونه منهای عدد یک است. بالاتر از عدد اندازه آزمون (۳) می‌باشند و در وضعیت نسبتاً مساعدی قرار گرفته‌اند. اما مؤلفه رهبری و مدیریت با آماره تی ۳۳.۲ و درجه آزادی ۹۱ پایینتر از مطلوبیت عدد مورد نظر آزمون (۳) قرار دارد. ضمناً در ارتباط با سطح معناداری همه مؤلفه‌ها، خروجی سطح معناداری یا p - همه مؤلفه‌ها برابر با ۰.۰۰۰ است. بنابراین چنین می‌توان نتیجه گرفت که مؤلفه سرمایه اجتماعی در سطح شهر سمنان (دارالمرحمه) در ارتباط با گردشگری خلاق نسبت به سایر مؤلفه‌ها از سطح بالاتری برخوردار است. و وجود سرمایه اجتماعی در شهر سمنان (دارالمرحمه) عاملی جهت توسعه و ایجاد گردشگری خلاق می‌باشد. از سوی دیگر مؤلفه رهبری و مدیریت در سطح شهر سمنان (دارالمرحمه) در ارتباط با گردشگری خلاق نسبت به سایر مؤلفه‌ها از سطح پایینتری برخوردار است به دلیل احتمال وجود خطا در آزمون تی، جهت اطمینان کامل از وضعیت شاخصهای گردشگری خلاق در سطح شهر سمنان (دارالمرحمه) از آزمون رتبه ای فریدمن استفاده شده است. نتایج حاصل از آزمون فریدمن در جدول شماره (۶)، ارائه شده است.

جدول ۶: بررسی وضعیت شاخصهای گردشگری خلاق با استفاده از آزمون فریدمن

رتبه	میانگین رتبه‌ها		عوامل
	کارشناسان	گردشگران و ساکنان بومی	
۲	۲/۱۵	۲/۰۹	ریسک‌پذیری
۱	۲/۲۱	۲/۳۶	سرمایه اجتماعی
۳	۱/۶۹	۱/۵۳	ابتکار عمل و نوآوری
۵	۱/۰۳	۱/۱۸	رهبری و مدیریت
۴	۱/۶۵	۱/۴۷	انعطاف‌پذیری و پذیرش
۰.۱۷.۰			سطح معناداری

درجه آزادی	۴
T محاسبه شده	۲/۹۷
میزان خطای مجاز	۰/۰۵

مأخذ: یافته های پژوهش ۱۴۰۲

نتایج حاصل از آزمون فریدمن در جدول شماره (۶)، نشان می دهد که شاخص سرمایه اجتماعی، شاخص ریسک پذیری، شاخص ابتکار عمل و نوآوری و شاخص انعطاف پذیری و پذیرش با توجه به میانگین رتبه ای و سطح معناداری آنها در وضعیت مطلوبی از نظر ایجاد گردشگری خلاق قرار دارند. چنانچه مشاهده میشود شاخص سرمایه اجتماعی در سطح شهر سمنان (دارالمرحمه) در رتبه بالایی قرار دارد. از جمله دلایل این امر می توان به سطح همدلی و مشارکت ساکنین بومی، روحیه کار گروهی، مهمان نوازی، وجود فرهنگ اصیل بومی و برخورد مناسب ساکنین این با گردشگران ورودی اشاره کرد.

نتیجه گیری

شهر خلاق موضوع جدیدی در حوزه مطالعات شهری است که جامعه شناسان، مردم شناسان، اقتصاددانان و جغرافیدانان بر آن تأکید کرده اند. در این مبحث، شهر به عنوان محل شکلگیری خلاقیت، دانایی، صنایع خلاق و اقتصاد دانایی محور مطرح است. رسیدن به یک شهر خلاق نیازمند وجود طبقه خلاق در جامعه است و به نظر میرسد یکی از روشهای مناسب برای شناخت و جذب طبقه خلاق استفاده از صنعت گردشگری باشد، صنعتی که علاوه بر بهبود وضعیت یک جامعه تنوع اجتماعی را افزایش داده و احتمال کشف استعدادهای خلاق را بیشتر میکند. از سوی دیگر ایجاد یک شهر خلاق موجب توسعه گردشگری میشود. خلاقیت در حوزه گردشگری نگرش نو به ابعاد ساختاری شهر و منطقه است. بنابراین پژوهش حاضر درصدد است تا به ارزیابی توان گردشگری شهر سمنان (دارالمرحمه) با پنج پیش شرط اساسی تحقق شهر خلاق شامل: ۱- انعطافپذیری و پذیرش، ۲- ابتکار عمل و نوآوری، ۳- ریسکپذیری، ۴- رهبری و مدیریت و ۵- سرمایه اجتماعی بپردازد. نتایج حاصل از تجزیه و تحلیل داده های پرسشنامه نخبگان و کارشناسان در ارتباط با چهار شاخص کلی گردشگری شهر سمنان (دارالمرحمه) حاکی از آن است این از نظر شاخصهای فوق در ارتباط با ایجاد گردشگری خلاق دارای پتانسیل و ظرفیت زیادی است. همچنین در ارتباط با بررسی تحقق پذیری گردشگری خلاق در شهر سمنان (دارالمرحمه) نتایج حاصل از آزمون تی حاکی از آن است که مؤلفه سرمایه اجتماعی در سطح شهر سمنان (دارالمرحمه) در ارتباط با گردشگری خلاق نسبت به سایر مؤلفه ها از سطح بالاتری برخوردار است. و وجود سرمایه اجتماعی در شهر سمنان (دارالمرحمه) عاملی جهت توسعه و ایجاد گردشگری خلاق می باشد. از سوی دیگر مؤلفه رهبری و مدیریت در سطح شهر سمنان (دارالمرحمه) در ارتباط با گردشگری خلاق نسبت به سایر مؤلفه ها از سطح پایین تری برخوردار است. نتایج حاصل از آزمون فریدمن نیز نشان می دهد که شاخص سرمایه اجتماعی، شاخص ریسک پذیری، شاخص ابتکار عمل و نوآوری و شاخص انعطافپذیری و پذیرش با توجه به میانگین رتبه ای و سطح معناداری آنها در وضعیت مطلوبی از نظر ایجاد گردشگری خلاق قرار دارند.

پیشنهاها

- ❖ پیوند دادن گردشگری فرهنگی و گردشگری خلاق
- ❖ حمایت از هنرهای بومی و محلی
- ❖ ایجاد فضاهایی مانند کارگاه های هنری برای فراهم کردن زمینه بروز خلاقیت شهروندان
- ❖ برگزاری بازارهای مکاره برگرفته از صنایع و تولیدات محلی و مسابقات و بازیهای بومی

- ❖ برگزاری جشنواره گویشهای محلی، لباسهای محلی و بومی و همچنین غذاهای سنتی محلی
- ❖ فراهم کردن زمینه های بهره گیری از دیدگاه شهروندان
- ❖ برگزاری جشنها و مراسم محلی برای بالابردن تعلق اجتماعی شهروندان
- ❖ فراهم کردن شرایط مناسب برای استفاده آسان از اینترنت توسط همه شهروندان و گردشگران

منابع و مآخذ:

۱. بابایی همتی، ر. ۴۹۳۱. توانیایی گردشگری خلاق در شهرهای استان گیلان، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی واحد رشت .
۲. برندگی، ب. و نعمتی، د. ۱۹۳۱. گردشگری خلاق، راهی به سوی توسعه، اولین همایش ملی و طبیعت گردی ایران زمین .
۳. بسته نگار، م.؛ حسنی، ع. و خاکزار بفروئی، م. ۶۹۳۱. طراحی مدل مفهومی گردشگری خلاق، فصلنامه علمی و پژوهشی گردشگری و توسعه، سال ۶، شماره ۲ (پیاپی ۱۱). صص ۸۱-۱۰۸. ۴. پناهی، ع. و داداشپور مقدم، م. ۸۹۳۱. تحلیل نقش شاخصهای شهر خلاق در توسعه گردشگری شهری (مطالعه موردی شهر اصفهان)، نشریه علمی تخصصی شباک، سال ۵، شماره ۱، ۶۹-۷۸.
۵. جاوید، م.، حسینپور ع. و اکبری مطلق، م. ۲۹۳۱. شهر خلاق، برنامه ریزی راهبردی، جلد اول . انتشارات طحان. ناشر تخصصی معماری و شهرسازی .
۶. رمضانزاده لسبویی، م. ، زال، م. ح. و فقیه عبداللهی، م. ۸۹۳۱. ارزیابی خلاقیت شهرهای تاریخی در راستای توسعه گردشگری فرهنگی؛ مطالعه موردی: شهر اصفهان، فصلنامه جغرافیا (برنامهریزی منطقه‌ای)، دوره ۹، شماره ۲، صص ۳۳۵-۳۵۲.
۷. زال، م. ح.، دوستی، ف. و رمضانزاده لسبویی، م. ۷۹۳۱. گردشگری خلاق ابزاری برای توسعه شهری (مطالعه موردی شهر تبریز)، فصلنامه پژوهشهای جغرافیای برنامه‌ریزی شهری، دوره ۶، شماره ۴، صص ۸۶۷-۳۵۷.
۸. زنگنه شهرکی، س. و فتوحی مهربانی، ب. ۷۹۳۱. تبیین الگوی مطلوب شهر خلاق برای کلانشهر تهران، فصلنامه شهر پایدار، دوره ۱، شماره ۴، صص ۱۳۹-۱۲۵.
۹. سالاریپور، ع.، حسام، م.، برادران سقرلو، آ. و حمیدی، آ. ۹۹۳۱. تبیین راهبردهای توسعه گردشگری خلاق در شهر رشت، فصلنامه گردشگری شهری، دوره ۷، شماره ۳، صص ۱۲۷-۱۴۲. ۱۰. شاطریان، م. ، حیدری سورشجانی، ر. ، ورفینژاد، ژ. ۸۹۳۱. مدلسازی تأثیرات گردشگری شهری بر کیفیت زندگی و شهر خلاق در شهر کرمانشاه، فصلنامه آمایش جغرافیایی فضا، دوره ۹، شماره ۳۳، ۹۴-۰۶.
۱۱. صیدبیگی، ص.، رسولی، ح. ، نصیری، م. ، زعفرانلو، ع. ۹۹۳۱. بررسی عوامل مؤثر بر ایجاد برند در راستای توسعه گردشگری شهری مطالعه موردی: کلانشهر مشهد، ششمین کنفرانس ملی علوم انسانی و مطالعات مدیریت، ساری .
۲۱. عباسی، م.، شبانی، ا. ح. ۶۹۳۱. بررسی و تعریف شاخصهای اجتماعی و فرهنگی شهر خلاق در توسعه شهری اصفهان، سومین همایش بین المللی معماری، عمران و شهرسازی در آغاز هزاره سوم .
۳۱. قربانی، ر.، حسین آبادی، س. ، طورانی، ع. ۲۹۳۱. شهرهای خلاق، رویکردی فرهنگی در توسعه شهری، فصلنامه مطالعات جغرافیایی مناطق خشک، شماره ۱۱، صص ۱۸-۱۰.
۴۱. کرکه آبادی، ز.، فوادیان، م.، کامیابی، س. ۰۰۴۱. تحلیل جایگاه شاخصهای شهر خلاق در راستای برندسازی و دستیابی به توسعه پایدار شهری؛ مورد مطالعه: شهر دامغان، نشریه مطالعات جغرافیای مناطق کوهستانی، دوره ۲، شماره ۱، صص ۱۲۷-۱۴۲.

۵۱. لطفی، ص.، عباسی، س. ۰۰۴۱. تحلیل تحقیق‌پذیری شهر خلاق در شهرهای میانی مورد مطالعه: شهر ساری؛ فصلنامه آمایش جغرافیایی فضا، سال ۱۱، شماره ۰۴، صص ۴۰-۱۹.
۶۱. لطفی‌زاده دهکردی، س.، شاهی، ب. ۳۹۳۱. بررسی شاخصهای شهر خلاق با رویکرد توسعه گردشگری، کنفرانس بین‌المللی توسعه پایدار، راهکارها و چالشها با محوریت کشاورزی، منابع طبیعی، محیط زیست و گردشگری .
۷۱. محمودی‌آذر، ش.، داودپور، ز. ۷۹۳۱. برندسازی شهری برای تحقق شهر خلاق؛ ارائه نظریه‌های داده بنیاد؛ مورد مطالعه: شهر ارومیه، فصلنامه توسعه محلی (روستایی شهری)، دوره ۱۱، شماره ۱. ۱۱۵-۱۳۶.

۸۱. مرکز آمار ایران (۵۹۳۱) سالنامه آماری شهر سمنان (دارالمرحمه) .

- .91 Cave, J and Jolliffe, L. 2012. Urban Tourism. Tourism: The Key Concepts. Robinson, P. (Ed). London: Routledge.
- .02 Eglins, A. Lusena, E. 2016. Procedia Economics and Finance From Industrial City to the Creative City: Development Policy Challenges and Liepaja Case. 39, 2016. 122-130.
- .12 Federal Highway Administration. 2011. Smart growth and the FHWA. Retrieved from <http://www.fhwa.dot.gov>.
- .22 Florida, R. 2014. The creative class and economic development, Economic Development Quarterly, 28(3), 196 –205.
- .32 Hall, P. 2000. Creative Cities and Economic Development. Urban Studies, 4(73), 639–649. <https://doi.org/10.1080/00420980050003946>.
- .42 Hospers, G-J and van Dalm, R. 2005. How to create a creative city? The viewpoints of Richard Florida and Jane Jacobs. Foresight, 7, 1-6.
- .52 Hutton, T. Bourne, L. , Shearmur, R. and Simmons, J. 2011. Canadian Urban Regions: Trajectories of Growth and Change .Canadian Geographies, Oxford University Press, 384 pages.
- .62 Landry, C. 2008. The creative city: a toolkit for urban innovators. London: Routledge.
- .72 Landry, C. , & Bianchini, F. 1998. The creative city, Demos, 7-59.
- .82 LengKhoo, S. 2020. “Towards an inclusive creative city: How ready is the Historic City of George Town”. Penang?. City, Culture and Society, 23, 76-92.
- .92 Patrick, C. , Grandadam, D. & Simon, L. 2010. The Anatomy of the Creative City. Industry and Innovation, 17:1, 91-111.
- .03 Richards, G. . (2013).. Creativity and tourism in the city, Current Issues in

Tourism , DOI: 10. 1080/13683500. 2013. 783794

.13 Richards ,G. and Raymond ,C. . 2000. Creative Tourism. ATLAS News ,23 ,16 – 20.

.23 Richards. G. and Marques. M. 2012. Exploring Creative Tourism: Editors

Introduction. Journal of Tourism Consumption and Practice Volume 4 (2).

1-12.

.33 Sasaki. M. 2007).,. Developing the creative cities through networking.

Elsevier.

.43 Steward. W. C. and Kuska. S. 2008. Developing and sustaining creative cities: A sustainability tool for designers, planners, and public administrators. International Journal of Sustainable Development 13(1), 6-

16.

.53 Tajudeen. I. 2008. JENESYS Program Report. Conference of Urban

Community Development Inspired by Culture: The Potential of Creative Cities. July 29 – August 7. Published by The Japan Foundation:60.

.63 UNCTAD. 2010. Creative. Economy-2010. United Nations.

.73 UNDP. 2018. Creativity and Tourism, New York: the United Nations Development Programme.

.83 Yencken. D. 2013. Creative cities. Published in space place & culture in 2013 by Futures Leaders (www. futuresleaders. com. au).